

Мищисин Ольга Львівна

*аспірант кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Мищисин Ольга Львовна

*аспірант кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львовская политехника»*

Myshchyshyn Olha

*post-Graduate Student of the
Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University*

ORCID: 0000-0001-7677-4625

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-8-6242

ПРИНЦИПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО КЛАСТЕРУ ЯК ЕФЕКТИВНОЇ ФОРМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ КРАЇН-СУСІДІВ

ПРИНЦИПЫ И ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ ТРАНСГРАНИЧНОГО КЛАСТЕРА КАК ЭФФЕКТИВНОЙ ФОРМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА СТРАН-СОСЕДЕЙ

PRINCIPLES AND FEATURES OF THE FORMATION OF A CROSS-BORDER CLUSTER AS AN EFFECTIVE FORM OF ECONOMIC COOPERATION OF NEIGHBOURING COUNTRIES

Анотація. Підвищення ділової активності та конкурентоспроможності суб'єктів господарської діяльності, розташованих у прикордонних областях України, потребує, серед іншого, забезпечення тісної та довгострокової взаємодії цих суб'єктів із їх наявними та потенційними контрагентами, які знаходяться у країнах-сусідах. Як показує зарубіжний та передовий вітчизняний досвід господарювання, ефективною формою транскордонного співробітництва між підприємствами є утворення та розвиток транскордонних кластерів. Вхідження у транскордонний кластер, як правило, надає його учасникам додаткові конкурентні переваги та знижує ризикованість їх функціонування. Враховуючи це, метою виконаного дослідження було встановлення принципів та виокремлення особливостей утворення транскордонного кластеру як ефективної форми економічної співпраці країн-сусідів. Було виділено головні принципи, які слід враховувати при утворенні транскордонних кластерів. Зокрема, до цих принципів віднесено: добровільність, взаємну вигідність, довгостроковість, ефективність, стійкість, урегульованість тощо. Встановлено основні шляхи утворення транскордонних кластерів. Здійснено класифікацію цих кластерів залежно від шляхів їхнього утворення. Показано важливість інформаційного забезпечення процесу формування й розвитку транскордонного кластеру, зокрема, при здійсненні обґрунтування доцільності його утворення або розширення. Розроблено послідовність оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру. Запропоновано індикатори оцінювання впливу утворення транскордонних кластерів на рівень інноваційної діяльності їх учасників. Обґрунтовано доцільність застосування матриці аналізування наслідків утворення транскордонного кластеру. Показано, що ця матриця може виступати дієвим інструментом визначення економічних наслідків входження у кластер кожного його учасника. Визначено критерій доцільності такого входження. В якості цього критерію пропонується показник приросту надприбутку кожного підприємства, що є учасником транскордонного кластерного об'єднання. Застосування отриманих результатів у практиці діяльності підприємств, які розглядають можливість свого входження до складу транскордонного кластеру, дасть змогу підвищити обґрунтованість рішень щодо такого входження.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, транскордонний кластер, утворення, доцільність, ефективність, індикатор.

Анотація. Повышение деловой активности и конкурентоспособности субъектов хозяйственной деятельности, расположенных в приграничных областях Украины, требует, среди прочего, обеспечение тесного и долгосрочного взаимодействия этих субъектов с их существующими и потенциальными контрагентами, которые находятся в странах-соседах. Как показывает зарубежный и передовой отечественный опыт хозяйствования, эффективной формой трансграничного сотрудничества между предприятиями является образование и развитие трансграничных кластеров. Вхождение в трансграничный кластер, как правило, предоставляет его участникам дополнительные конкурентные преимущества и снижает рискованность их функционирования. Учитывая это, целью выполненного исследования было установление принципов и выделение особенностей образования трансграничного кластера как эффективной формы экономического сотрудничества стран-соседей. Были выделены главные принципы, которые следует учитывать при образовании трансграничных кластеров. В частности, к этим принципам отнесены: добровольность, взаимную выгоду, долгосрочность, эффективность, устойчивость, регулирование и тому подобное. Установлены основные пути образования трансграничных кластеров. Осуществлена классификация этих кластеров в зависимости от путей их образования. Показана важность информационного обеспечения процесса формирования и развития трансграничного кластера, в частности, при обосновании целесообразности его образования или расширения. Разработана последовательность оценки экономической целесообразности и эффективности образования трансграничного кластера. Предложено индикаторы оценки влияния образования трансграничных кластеров на уровень инновационной деятельности их участников. Обоснована целесообразность применения матрицы анализа последствий, возникающих из-за образования трансграничного кластера. Показано, что эта матрица может выступать действенным инструментом определения экономических последствий вхождения в кластер каждого его участника. Определен критерий целесообразности такого вхождения. В качестве этого критерия предлагается показатель прироста сверхприбыли каждого предприятия, являющегося участником трансграничного кластерного объединения. Применение полученных результатов в практике деятельности предприятий, рассматривающих возможность своего вхождения в состав трансграничного кластера, позволит повысить обоснованность решений про такое вхождение.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, трансграничный кластер, образование, целесообразность, эффективность, индикатор.

Summary. Increasing the business activity and competitiveness of economic entities in the border regions of Ukraine requires, among other things, ensuring close and long-term cooperation of these entities with their existing and potential counter-parties in the neighbouring countries. As shown by foreign and advanced domestic business experience, the formation and development of cross-border clusters is an effective form of cross-border cooperation between enterprises. Joining a cross-border cluster usually gives its members additional competitive advantages and reduces the risk of their operation. Considering this, the purpose of the study was to establish the principles and highlight the features of the formation of a cross-border cluster as an effective form of economic cooperation of neighbouring countries. The main principles that should be considered in the formation of cross-border clusters are identified. In particular, these principles include voluntariness, mutual benefit, long-term efficiency, sustainability, settlement etc. The main ways of the formation of cross-border clusters are established. The classification of these clusters, depending on the ways of their formation, is carried out. The importance of the information support of the process of formation and development of a cross-border cluster is shown, in particular, when substantiating the expediency of its formation or expansion. A sequence of the assessment of economic feasibility and efficiency of a cross-border cluster formation has been developed. Indicators for assessing the impact of a cross-border cluster formation on the level of the innovation activity of their participants are proposed. The expediency of applying the matrix of analysis of the consequences of a cross-border cluster formation is substantiated. It is shown that this matrix can be an effective tool for determining the economic consequences of joining the cluster of each of its members. The criterion of expediency of such entry is defined. It is proposed to use the growth rate of the profit of each enterprise that is a member of a cross-border cluster association as such a criterion. The application of the obtained results in the practice of enterprises that are considering the possibility of joining a cross-border cluster will increase the validity of decisions on such entry.

Key words: cross-border cooperation, cross-border cluster, education, expediency, efficiency, indicator.

Постановка проблеми. Для багатьох країн світу на теперішній час постає нагальне завдання активізувати ділову активність задля забезпечення стійкого розвитку економіки. Одним з важливих

напрямів такої активізації є підвищення рівня міждержавної економічної співпраці. Зокрема, стосовно країн-сусідів, то однією з дієвих форм співробітництва між ними є утворення та розвиток

транскордонних кластерів. Внаслідок цього покращується взаємний рух інформаційних, фінансових, матеріальних та інших потоків між країнами, а їх прикордонні регіони отримують додатковий поштовх для стабільного соціально-економічного зростання. Особливо актуальним це є для України, яка має значну довжину державного кордону, зокрема, на західному напрямі, внаслідок чого багато районів відноситься до прикордонних. Проте, практика господарювання показує, що масштаби утворення транскордонних кластерів, у склад яких включалися би українські учасники, не є занадто великими. Це обумовлено різноманітними причинами, до яких належить і недостатнє уявлення потенційних учасників транскордонних кластерних утворень стосовно принципів, особливостей та результатів їх формування та розвитку. Зокрема, це стосується і органів вітчизняної державної та регіональної влади, які можуть виступати як безпосередніми учасниками кластеру, так і створювати належні умови для його ефективного функціонування. Своєю чергою, підвищення обізнаності зацікавлених осіб стосовно особливостей утворення транскордонних кластерів потребує проведення дослідження закономірностей процесу такого утворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження особливостей утворення кластерів та вивчення закономірностей їхнього розвитку виконувалися багатьма науковцями. Зокрема, плідні результати від проведення цих досліджень отримали такі вчені, як Н. С. Венгерська [1], М. П. Войнаренко [2], Л. М. Ганущак-Єфіменко [3], Д. В. Мельникова [1], В. В. Осокольський [4], А. Ю. Панкова [5] та ін. Зокрема, науковцями розглянуто сутність та види кластерів у різних сферах економіки, виявлені основні характерні риси кластерів, з'ясовано бар'єри на шляху до створення нових кластерів, а також розроблено науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення державної та регіональної політики стимулювання утворення та розвитку кластерів. Стосовно такого різновиду кластерних утворень як транскордонні кластери, то їх вивченню присвятили свої наукові праці такі вчені, як Н. Ф. Добрева [6], О. Л. Зарічна [7], Л. Л. Кірова [8], С. І. Коваленко [9], Л. В. Корольчук [10] та ін. Зокрема, науковцями встановлено роль та особливості транскордонного кластеру, вивчено зарубіжний досвід формування транскордонних кластерів, визначено основні напрями розвитку транскордонних кластерів в Україні. Проте, на теперішній час не повністю досліджено особливості механізмів утворення транскордонного кластерів та не виокремлено усі принципи такого утворення, що, серед іншого, гальмує розроблення

інструментів регулювання процесів формування таких кластерів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є встановлення принципів та виокремлення особливостей утворення транскордонного кластеру як ефективної форми економічної співпраці країн-сусідів. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань: визначити головні принципи формування транскордонних кластерів; встановити послідовність оцінювання ефективності та обґрунтування доцільності утворення транскордонних кластерів; виокремити індикатори, використання яких дає змогу оцінити ефективність входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру.

Виклад основного матеріалу. Формування транскордонних кластерів може обумовлювати суттєві економічні, соціальні, екологічні та інші наслідки як для учасників цих утворень, так і для регіонів їхнього розташування. Зокрема, утворення кластерів є важливим інструментом підвищення рівня конкурентоспроможності та зростання виробничо-збутових можливостей підприємств, які входять до складу кластерів. Тому розгляд впливу транскордонної кластеризації на регіональний розвиток потребує врахування чинників підвищення конкурентоспроможності підприємств [11, с. 129–134] та зростання їх виробничо-збутового потенціалу [12, с. 11–16]. Також важливим є виокремлення тих принципів, на яких повинно базуватися утворення транскордонного кластеру і які повинні братися до уваги як потенційними учасниками цього кластеру, так і регулюючими органами. Зокрема, до головних таких принципів доцільно віднести:

- принцип добровільності. Згідно цього принципу входження будь-якого учасника до складу транскордонного кластеру повинно відбуватися лише на добровільних засадах без використання засобів адміністративного або економічного примусу. Разом з тим, органи державної та місцевої влади, інші зацікавлені особи можуть створювати певні стимули для заохочення потенційних учасників кластеру входити до його складу;
- принцип взаємної вигідності, згідно якого входження у кластер будь-якого учасника повинно сприяти покращенню досягнення його цілей та одночасно забезпечувати таке покращення, принаймні, у деяких інших учасників;
- принцип довгостроковості, згідно якого взаємозв'язки між учасниками кластеру повинні встановлюватися на тривалий час, що, серед іншого, потребує врахування цих взаємозв'язків при складанні стратегій діяльності тих осіб, які входять до складу кластеру;

- принцип ефективності, згідно якого утворення транскордонного кластеру повинно забезпечувати кожному з його учасників досягнення додаткових результатів діяльності відповідно до цілей, які ставлять ці учасники. Зокрема, стосовно учасників, які провадять комерційну діяльність, такими результатами може виступати приріст їхнього прибутку та прибутковості;
- принцип стійкості, згідно якого кластер буде функціонувати протягом тривалого часу лише за умови, якщо цей кластер є стійким, тобто його учасники отримуватимуть вигоду від взаємного перебування у складі кластеру і не матимуть підстав для виходу з нього як за існуючих параметрів внутрішнього та зовнішнього середовищ кластеру, так і у разі, якщо ці параметри до певної межі зміняться;
- принцип урегульованості, згідно якого утворення кластеру повинно передбачати, зокрема, побудову певного механізму регулювання діяльності його учасників. Таке регулювання може відбуватися як завдяки формуванню певної організаційної структури управління транскордонним кластером, так і на засадах договірних відносин між його учасниками;
- принцип системності, згідно якого при утворенні кластеру слід враховувати його системний характер, тобто розглядати кластер як сукупність елементів та взаємозв'язків між ними;
- принцип адаптованості, згідно якого формування кластеру повинно передбачати створення дієвих механізмів адаптації до можливих змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах цього кластеру. Такі механізми можуть впроваджуватися як при формуванні організаційних структур управління кластером, так і при укладанні договорів між його учасниками;
- принцип поінформованості, згідно якого усі потенційні учасники кластеру повинні бути належним чином поінформовані про очікувані результати їх діяльності після входження до складу кластеру;
- принцип інноваційності, згідно якого утворення транскордонного кластеру повинно сприяти активізації інноваційної діяльності його учасників завдяки покращенню обміну виробничим досвідом, науково-технічною інформацією тощо;
- принцип обмеженої ризикованості, згідно якого утворення транскордонного кластеру повинно, загалом, сприяти зниженню ризикованості їх діяльності завдяки формуванню довгострокових стабільних економічних взаємозв'язків.

Результатом оцінювання потенціалу формування та розвитку транскордонних кластерів повинні

виступати відомості про: перелік транскордонних кластерів, які доцільно сформувати у тих чи інших прикордонних регіонах; орієнтовний склад цих кластерів; перелік учасників, яким доцільно приєднатися до вже існуючих на теперішній час транскордонних кластерів. При цьому слід розглядати такі головні шляхи утворення транскордонних кластерів:

- 1) коли кластер утворюється на базі вже існуючого вітчизняного кластеру підприємств, який розташований у певному прикордонному регіоні України. У цьому випадку слід обґрунтувати доцільність приєднання до цього кластеру суб'єктів, які розташовані у відповідному закордонному регіоні (регіонах);
- 2) коли кластер утворюється на базі вже існуючого закордонного кластеру підприємств, який розташований близько до державного кордону України. У цьому випадку слід обґрунтувати доцільність приєднання до цього кластеру суб'єктів, які розташовані у відповідному прикордонному регіоні (регіонах) України;
- 3) коли спочатку утворюється вітчизняний кластер, учасники якого розташовані у певному прикордонному регіоні (регіонах) України, а вже потім до нього приєднуються учасники, які знаходяться у відповідному закордонному регіоні (регіонах);
- 4) коли спочатку утворюється зарубіжний кластер, учасники якого знаходяться на території, яка розташована близько до державного кордону України, а вже потім до нього приєднуються учасники, які знаходяться у відповідному прикордонному регіоні (регіонах) України;
- 5) коли кластер формується з одночасним залученням вітчизняних та зарубіжних учасників.

Таким чином, за способом утворення транскордонних кластерів їх можна поділити на перелічені вище п'ять груп. Також утворення кластеру передбачає виділення таких його параметрів, як цілі функціонування, місце виникнення стимулу до утворення кластеру, рівень керованості кластером, тривалість процесу утворення, обсяги потрібного ресурсного забезпечення процесу утворення кластеру, інтенсивність циркуляції між учасниками кластеру інформаційних, матеріальних та фінансових потоків тощо.

Зокрема, за місцем виникнення стимулу до утворення кластеру транскордонні кластери поділяються на ті, стимул до утворення яких виник у їх внутрішньому середовищі (тобто учасники самі зацікавилися у формуванні кластерного об'єднання), та ті, стимул до утворення яких виник у їх зовнішньому середовищі (тобто стимул до утворення

кластеру виник з боку інших осіб, переважно органів державної та регіональної влади). У той же час, за рівнем керованістю кластером можна виділити три його типи, а саме — кластери з високим рівнем централізації управління ними, у яких створено органи такого управління з функціями вироблення рішень, обов’язкових для виконання учасниками кластеру; кластери із середнім рівнем централізації, у яких створено органи управління з переважно координаційними функціями; кластери із низьким рівнем централізації, у яких взаємозв’язки між учасниками регулюються переважно на засадах укладання договорів між ними.

Необхідно відмітити важливість інформаційного забезпечення процесу управління транскордонним кластером і, зокрема, його утворенням. В останньому випадку необхідною є достатньо повна інформація про зміну основних показників діяльності підприємств та інших потенційних учасників кластеру після входження до його складу.

Загалом, ключовим етапом у процесі оцінювання потенціалу формування транскордонних кластерів виступає визначення величини соціально-економічного ефекту від такого формування. На підставі цього можливо встановити доцільність утворення транскордонних кластерів та доцільність входження у кластер кожного потенційного його учасника. При цьому ця доцільність повинна встановлюватися як з точки зору цього учасника, так і з точки зору інших учасників транскордонного кластеру.

Слід відзначити, що у процесі оцінювання потенціалу формування транскордонних кластерів слід, серед іншого, використовувати матричний метод. Зокрема, доцільною є побудова таких матриць, як:

- матриця, що характеризує вплив очікуваних наслідків від входження певного підприємства у транскордонний кластер на основні параметри його господарської діяльності. У цій матриці рядки відповідатимуть наслідкам входження підприємства у транскордонний кластер (доступ до нових

Учасники	Зміна значень показників діяльності кожного учасника у разі його входження до транскордонного кластеру							
	У порівнянні із випадком не входження учасника у будь-яке об’єднання				У порівнянні із випадком входження учасника в об’єднання у межах країни його знаходження			
	Обсягів діяльності	Прибутковості діяльності	Прибутку	Ризикованості діяльності	Обсягів діяльності	Прибутковості діяльності	Прибутку	Ризикованості діяльності
1. Учасники, що є резидентами країни А								
<i>A1</i>								
....								
<i>A_n</i>								
Разом								
2. Учасники, що є резидентами країни В								
<i>B1</i>								
....								
<i>B_n</i>								
Разом								
Всього								

Рис. 1. Матриця аналізування наслідків утворення транскордонного кластеру

Джерело: запропоновано автором

споживачів, отримання можливості впровадження прогресивних технологій, одержання доступу до додаткових ресурсів тощо), а стовпці — основним параметрам господарської діяльності, до яких належать ціни на продукцію, натуральні обсяги її збуту, питомі витрати, рівень економічного ризику тощо;

- матриця, яка характеризує вплив зміни параметрів господарської діяльності кожного потенційного учасника транскордонного кластеру внаслідок його входження у цей кластер на узагальнюючий (критеріальний) показник функціонування цього потенційного учасника кластеру (зокрема, на його прибуток);

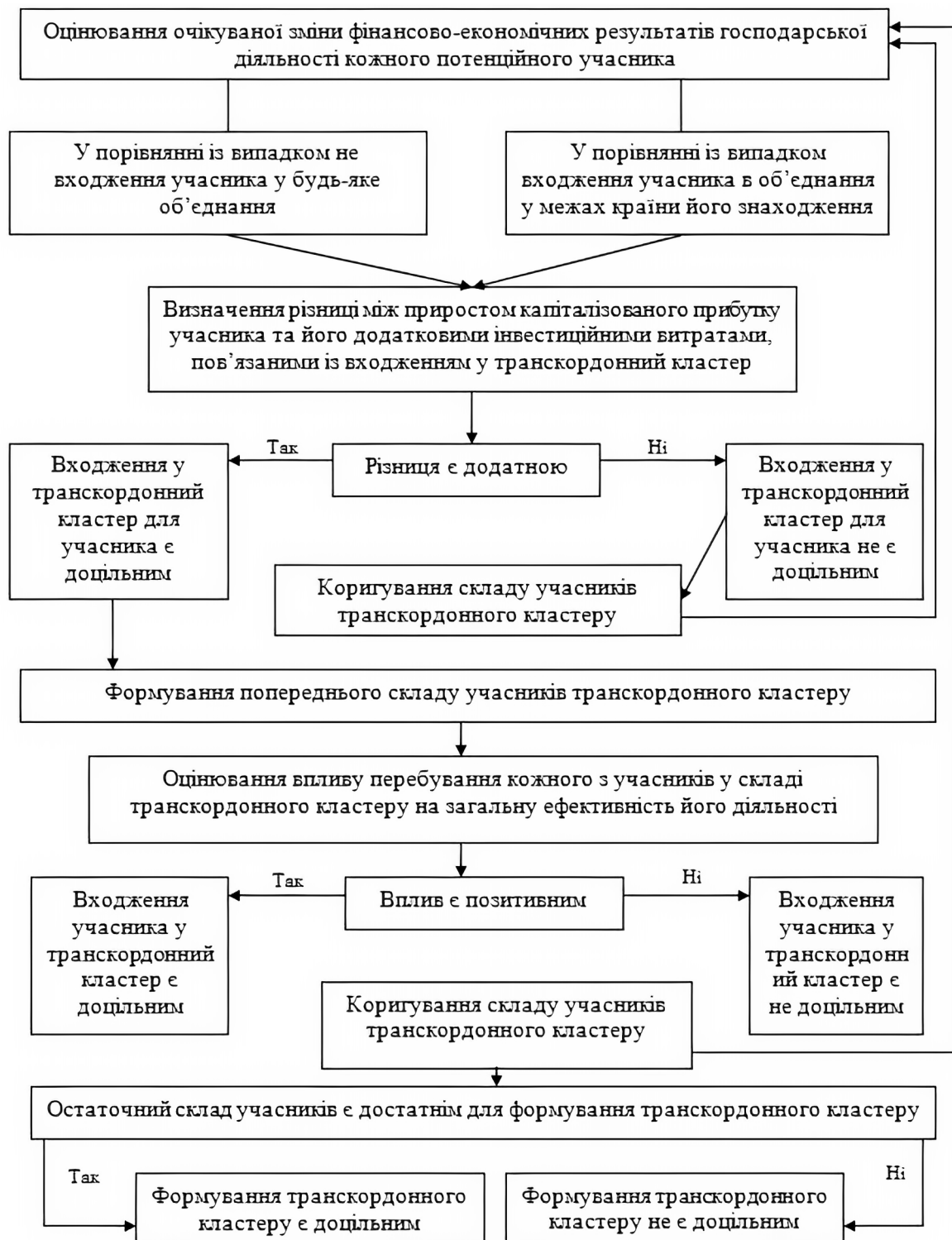

Рис. 2. Послідовність оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру

Джерело: запропоновано автором

• матриця, яка характеризує вплив входження у транскордонний кластер кожного нового потенційного його учасника на узагальнюючий (критеріальний) показник функціонування інших учасників цього кластеру.

Можливо також запропонувати розширену матрицю аналізування наслідків утворення транскордонного кластеру, загальний вигляд якої зображено на рис. 1. Ця матриця може виступати дієвим інструментом визначення економічних наслідків входження у кластер кожного його учасника.

Таким чином, оцінювання потенціалу формування транскордонних кластерів повинно, насамперед, передбачати визначення соціально-економічних наслідків утворення цих кластерів для кожного з їх потенційних учасників. При цьому можна запропонувати послідовність оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру, представлену на рис. 2. Застосування цієї послідовності у практиці діяльності підприємств, які розглядають можливість свого входження до складу транскордонного кластеру, дасть змогу підвищити обґрунтованість рішень щодо такого входження.

Окрім перелічених вище на рис. 1 показників, які характеризують наслідки входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру, таке входження можуть характеризувати також і зміни значень індикаторів інноваційної діяльності учасників кластеру. При цьому до цих індикаторів доцільно віднести: ресурсоемність продукції (витрати ресурсів на її одиницю); технологічність продукції (частка обсягів продукції, яка виготовляється за допомогою прогресивних технологічних процесів); наукоємність продукції (частка витрат на дослідження та розробки у загальній структурі витрат на виробництво продукції) та інноваційність продукції (частка у загальних обсягах продукції її інноваційних видів або видів, які виготовляються з використанням інноваційних засобів виробництва).

Проте, важливе значення має встановлення узагальнюючого показника, який характеризував би економічний ефект від входження певного підприємства до складу транскордонного кластеру. Зокрема, з цією метою може використовуватися приріст показника надприбутку підприємства. Слід зазначити, що надприбуток являє собою різницю між фактичним прибутком та добутком вкладених інвестицій, які генерують цей прибуток, на норму їх прибутковості. При цьому норма прибутковості інвестицій повинна враховувати рівень ризикованості діяльності підприємств, який може суттєво

змінитися внаслідок входження підприємств до складу кластерів.

Тоді економічний ефект від входження підприємства до складу транскордонного кластеру (E) можна визначити за такою формулою:

$$E = O \cdot P - K \cdot H - ((O + \Delta O) \cdot (P + \Delta P) - (K + \Delta K) \cdot (H + \Delta H)), \quad (1)$$

де O, P, K, H — відповідно загальна величина доходу, прибутковості підприємства за загальною величиною доходу, середня величина активів та норма прибутковості інвестицій після входження підприємства до складу транскордонного кластеру;

$\Delta O, \Delta P, \Delta K, \Delta H$ — очікувана зміна (зменшення або зростання) відповідно загальної величини доходу, прибутковості підприємства за загальною величиною доходу, середньої величини активів та норми прибутковості інвестицій у разі, якщо б підприємство вийшло зі складу транскордонного кластеру.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Утворення транскордонного кластеру повинно базуватися на сукупності принципів, які повинні брати до уваги як потенційні учасники цього кластеру, так і регулюючі органи. Зокрема, до головних таких принципів доцільно віднести принципи: добровільності, взаємної вигідності, довгостроковості, ефективності, стійкості, урегульованості, системності, адаптованості, поінформованості, інноваційності та обмеженої ризикованості. При цьому в процесі оцінювання потенціалу формування транскордонних кластерів слід, серед іншого, використовувати матричний метод. Зокрема, доцільно застосовувати запропоновану у цій статті матрицю аналізування наслідків утворення транскордонного кластеру. Ця матриця може виступати дієвим інструментом визначення економічних наслідків входження у кластер кожного його учасника. Також у роботі запропоновано послідовність оцінювання економічної доцільності та ефективності утворення транскордонного кластеру. Застосування цієї послідовності у практиці діяльності підприємств, які розглядають можливість свого входження до складу транскордонного кластеру, дасть змогу підвищити обґрунтованість рішень щодо такого входження. При цьому узагальнюючим показником оцінювання економічного ефект від входження підприємства до складу транскордонного кластеру повинен виступати приріст величини надприбутку цього підприємства. Подальші дослідження потребують, зокрема, вдосконалення методологічних засад оцінювання доцільності входження до складу транскордонного кластеру учасників, головна мета діяльності яких не полягає в отриманні максимального прибутку.

Література

1. Венгерська Н. С., Мельникова Д. В. Кластеризація як фактор розвитку агропромислового комплексу України // Вісник Запорізького національного університету. 2014. № 3 (23). С. 95–102.
2. Войнаренко М. П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів // Економіст. 2008. № 10. С. 27–30.
3. Ганущак-Єфіменко Л. М. Формування промислових кластерів як ефективний напрям розвитку економіки регіону // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 11. С. 151–158.
4. Осокольський В. В. Кластеризація — вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України // Економіка України. 2014. № 11. С. 3–12.
5. Панкова А. Ю. Досвід регіональної політики ЄС: модель управління економікою регіону на основі промислових кластерів // Економічний простір: Збірник наукових праць. 2017. № 119. С. 95–104.
6. Добрева Н. Ф. Основні напрями розвитку транскордонних кластерів в Україні // Ефективність державного управління. 2013. Вип. 34. С. 246–253.
7. Зарічна О. Л. Роль та особливості транскордонного підприємницького кластеру // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2018. № 7 (15). С. 89–92.
8. Кірова Л. Л. Дослідження досвіду формування і розвитку транскордонних агропромислових кластерів у ЄС та можливостей його застосування в країнах з ринковою економікою, що розвивається // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 4. С. 13–16.
9. Коваленко С. І. Транскордонні кластерні системи — мезорівень міжнародних інтеграційних об'єднань // Причорноморські економічні студії. 2016. Випуск 11. С. 22–26.
10. Корольчук Л. В. Кластерна модель еко-інноваційного розвитку транскордонного регіону: декаплінг-фактор // Економічний форум. 2019. № 2. С. 90–94.
11. Emelyanov O., Petrushka, T., Lesyk L., Hryshko, V. The Impact of the Technological Development Level of Ukrainian Enterprises on the Competitiveness of Their Products // International Journal of Business, Humanities and Technology. 2014. № 4. P. 129–135.
12. Emelyanov A., Kurylo O., Vysotskij A. Structuring expenses of industrial enterprises in the evaluation process of its production and sales potential // Ekontechmod. An international quarterly journal. 2013. № 4. P. 11–17.

References

1. Venghersjka, N. S., Meljnykova, D. V. (2014) Klasterizacija jak faktor rozvytku aghropromyslovogho kompleksu Ukrainy. Visnyk Zaporizjkojogo nacionaljnogho universytetu, 3 (23), 95–102. [in Ukrainian].
2. Vojnarenko, M. P. (2008) Klasteri jak poljusy zrostantnja konkurentospromozhnosti reghioniv. Ekonomist, 10, 27–30. [in Ukrainian].
3. Ghanushhak-Jefimenko, L. M. (2009) Formuvannja promyslovykh klasteriv jak efektyvnyj naprjam rozvytku ekonomiky reghionu. Aktualjni problemy ekonomiky, 11, 151–158. [in Ukrainian].
4. Osokoljskij, V. V. (2014) Klasterizacija — vaghomyj faktor pidvyshhennja konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy. Ekonomika Ukrainy, 11, 3–12. [in Ukrainian].
5. Pankova, A. Ju. (2017) Dosvid reghionalnoji polityky JeS: modelj upravlinnja ekonomikoju reghionu na osnovi promyslovykh klasteriv. Ekonomichnyj prostir: Zbirnyk naukovykh pracj, 119, 95–104. [in Ukrainian].
6. Dobrjeva, N. F. (2013) Osnovni naprjamy rozvytku transkordonnnykh klasteriv v Ukraini. Efektyvnistj derzhavnogho upravlinnja, 34, 246–253. [in Ukrainian].
7. Zarichna, O. L. (2018) Rolj ta osoblyvosti transkordonnogho pidpryjemnyckogho klasteru. Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Serija: «Ekonomichni nauky», 7 (15), 89–92. [in Ukrainian].
8. Kirova, L. L. (2014) Doslidzhennja dosvidu formuvannja i rozvytku transkordonnnykh aghropromyslovykh klasteriv u JeS ta mozhlyvostej jogho zastosuvannja v krajinakh z rynkovoju ekonomikoju, shho rozvyvajetsja. Visnyk Berdjansjkogho universytetu menedzhmentu i biznesu, 4, 13–16. [in Ukrainian].
9. Kovalenko, S. I. (2016) Transkordonni klasterni systemy — mezorivenj mizhnarodnykh integracijnykh ob'jednanj. Prychornomorsjki ekonomichni studiji, 11, 22–26. [in Ukrainian].
10. Koroljchuk, L. V. (2019) Klasterna modelj eko-innovacijnogho rozvytku transkordonnogho reghionu: dekaplingh-faktor. Ekonomichnyj forum, 2, 90–94. [in Ukrainian].
11. Emelyanov, O., Petrushka, T., Lesyk, L., Hryshko, V. (2014) The Impact of the Technological Development Level of Ukrainian Enterprises on the Competitiveness of Their Products. International Journal of Business, Humanities and Technology, 4, 129–135. [in English].
12. Emelyanov, A., Kurylo, O., Vysotskij, A. (2013) Structuring expenses of industrial enterprises in the evaluation process of its production and sales potential. Ekontechmod. An international quarterly journal, 4, 11–17. [in English].